

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta designu a umění Ladislava Sutnara

Diplomová práce
AUTORSKÁ KNIHA
Jan Jílek

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta designu a umění Ladislava Sutnara
Katedra designu

Diplomová práce
AUTORSKÁ KNIHA

Autor práce: Bc. Jan Jílek
Studijní obor: GI – specializace GD a digitální média
Studijní program: N0211A310007 Grafický design a ilustrace
Vedoucí práce: doc. akad. mal. Ditta Jiříčková

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta designu a umění Ladislava Sutnara
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Jan JÍLEK**
Osobní číslo: **D20N0055P**
Studijní program: **N0211A310007 Grafický design a ilustrace**
Studijní obor: **GI – specializace GD a digitální média / MgA.**
Téma práce: **AUTORSKÁ KNIHA**
Téma práce anglicky: **Author's Book**
Zadávající katedra: **Katedra designu**

Zásady pro vypracování

Tvůrčí záměr: Vytvoření autorské knihy s tematikou životního prostředí, obrazová i textová složka integrovaná do autorského layoutu pro tištěný výstup.

Způsob realizace: Sběr podkladů, skicování, ověřování optimálních návrhů, finalizace, využití digitálních aplikací pro zpracování grafických motivů a textů.

Cíl: Vytvoření autorské knihy v tištěné podobě, prezentace.

Předpokládaný charakter výstupu: Kniha, rozsah min. 80 stran, rozměr A4-A3, 3 knihy.

Rozsah průvodní zprávy: 7 stran.

Rozsah teoretické části: **min. 7 normostran**
Rozsah praktické části: **vyplyne ze zpracování DP**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

FIELL, Charlotte a Peter FIELL. *Graphic design for the 21st century / Grafikdesign im 21. Jahrhundert: 100 of the world's best graphic designers*. Köln: Taschen, 2003. ISBN 3-8228-1605-1.
MEGGS, Philip B. *A history of graphic design*. 3rd ed. New York: John Wiley, c1998. ISBN 0-471-29198-6.
CARSON, David a Drew KAMPION. *Trek: David Carson recent werk*. Corte Madera: Gingko Press, 2003. ISBN 1584230460.
HOFMANN, Armin. *Methodik der Form- und Bildgestaltung: Aufbau, Synthese, Anwendung. Manuel de création graphique. Forme, synthèse, application. Graphic design manual. Principles and practice*. 3d ed.). Arthur Niggli, ([Für] England: Academy Editions, London, 1973). ISBN 3-7212-0006-3.
ADAMS, Sean, Peter DAWSON, John FOSTER a Tony SEDDON. *365 příkázání grafického designu: sbírka ctností i hříchů pro grafické designéry*. Přeložil Jana HLÁVKOVÁ, přeložil Marie ILJAŠENKO. V Praze: Slovart, 2018. ISBN 978-80-7529-554-5.

Vedoucí diplomové práce: **Doc. akademický malíř Ditta Jiříčková**
Katedra designu

Datum zadání diplomové práce: **31. května 2021**
Termín odevzdání diplomové práce: **29. dubna 2022**

L.S.

Doc. akademický malíř Josef Mištera v.r.
děkan

Doc. akademický malíř František Steker v.r.
vedoucí katedry

V Plzni dne 14. září 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Autorská kniha“ vypracoval samostatně pod vedením vedoucí práce doc. akad. mal. Ditty Jiříčkové a uvedl jsem všechny využití prameny a literaturu, které tvoří přílohu této práce.

V Plzni dne:

.....

podpis

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat paní doc. akad. mal. Dittě Jiříčkové za odborné vedení, pomoc a rady při zpracování této mé diplomové práce.

Anotace

Tématem mé diplomové práce je autorská kniha. Tuto práci jsem rozdělil do dvou částí, na teoretickou a praktickou. V první, teoretické části, se zabývám zejména inspirací a postupem tvorby mé knihy. V následující, praktické části, se zaměřuji na celkové zpracování autorské knihy, tedy textu, který je dále doplněný vlastními kolážemi. Kromě toho zde podrobněji rozebírám specifika práce s vybranými materiály a počítačovou grafikou.

Klíčová slova: kniha, autorská kniha, odpady, životní prostředí.

Annotation

The diploma thesis is focused on creating an author's book. The thesis is divided into two parts. Theoretical part and practical one. The theoretical part deals mainly with the inspiration and the whole process of creating an author's book. The practical part which follows is supposed to show the quality of the book and especially the text. Moreover this part shows specific collages. In addition to the practical part, the selected materials and computer graphics are also discussed in practical part.

Keywords: book, author's book, waste, environment.

Obsah

1	Úvod	1
2	Inspirace	1
3	První kroky	3
4	Vlastní tvorba knihy	5
5	Závěr.....	7
6	Resumé	8
7	Obrazová příloha	9
8	Seznam použité literatury	15
9	Seznam internetových zdrojů	15

1 Úvod

Knihy mě fascinovaly od útlého dětství a již tehdy jsem snil o tom, jak by bylo krásné vytvořit si nějakou svoji knihu, nejen s vlastním příběhem, ale i se svými ilustracemi či různými doprovodnými grafickými prvky. V minulosti jsem se o to již také několikrát pokusil, ale pokaždé jsem nedokončil text, nebo obrazovou část a tak nakonec z těchto pokusů zbyly v mém archivu jen nějaké ilustrace a skici. Když jsem se nyní probíral různými tématy diplomových prací, objevil jsem mezi nimi i „Autorskou knihu“. V té chvíli jsem si uvědomil, že mně toto téma nabízí možnost a také dostatečnou motivaci k tomu, abych svoji vysněnou knihu nejen započal, ale nyní již také dokončil.

2 Inspirace

Po dlouhém přemýšlení a hledání inspirace jsem se rozhodl vytvořit knížku s tématem životního prostředí. K tomuto rozhodnutí jsem dospěl, když jsem jednoho dne prováděl generální úklid svého pokoje a při něm jsem narazil na své starší práce z dob předešlých studií. Jednalo se o různé nevyužité skici, rozličné druhy papíru, staré barvy a další s tím související věci. Bylo toho celkem dost a tak jsem začal tyto věci třídit a některé z nich i vyhazovat. A v tu chvíli mě napadlo, zda bych tento materiál nemohl ještě nějak využít, než ho úplně vyhodím do popelnice, viz *Obrázek 1, 2*. A tehdy jsem si začal poprvé pohrávat s myšlenkou, vytvořit z těchto již v podstatě nepotřebných odpadků, ještě nějaké zajímavé výtvarné dílo. Nejprve mně hlavou proběhla řada nápadů, jak je zpracovat např. do nějakých plakátů, nebo třeba do designových obalů pro nějaké výrobky. A v souvislosti s tím jsem nejprve začal řešit filozofickou otázku, co to je vlastně odpad? Lidstvo produkuje odpady po celé období své existence a jejich množství se v souvislosti s rostoucími počty lidí neustále zvyšuje. V minulosti byl pojem „odpad“ většinou vnímán jako konečné stádium věcí,

spojené s jejich nefunkčností, degradací a úplnou ztrátou hodnoty. S postupujícím vývojem společnosti ovšem dochází i ke změně pohledu na to, co skutečně odpad je a co ještě odpadem není. Především není možné vnímat odpady jako nějaký izolovaný problém, ale jako dílčí produkt široké škály činností člověka a jeho působení na životní prostředí.¹ V současnosti dosahuje lidská populace počtu téměř osmi miliard jedinců a tak dnes stojíme před zásadní otázkou, jak skloubit své stále narůstající potřeby s možnostmi této planety a s potřebami ostatních, na ni žijících organismů. Řešení této otázky se nám, zvláště v posledních desetiletích, však příliš nedaří. Namísto zajištění trvale udržitelného rozvoje založila řada lidí svůj byznys na vykořisťování planety. Stále častěji tak dochází k rabování přírodních zdrojů, z nichž některé jsou navíc doslova promrhány a v budoucnu budou našim následníkům zřejmě chybět.² Lidstvo je posedlé fetišem nikdy nekončícího ekonomického růstu. Cestou k němu je produkce stále nových a nových výrobků, k jejichž produkci je potřeba přísun stále dalších a dalších surovin a energií. Pro tyto výrobky je však také nutné nalézt využití. Přitom jen některé výrobky, například potraviny, které jsou průběžně konzumovány, je nutné vyrábět nepřetržitě ve stále srovnatelných objemech. U dalších skupin výrobků, třeba u oděvů nebo obuvi není však důvodem obměny ztráta jejich funkčnosti, ale působení módních trendů. Některé skupiny lidí si nedovedou svůj život představit bez každoroční kompletní obměny šatníku. U různých strojů a přístrojů, jako jsou vozidla, nebo elektrospotřebiče, lze zase docílit jejich vyšší obrátkovosti umělým snižováním životnosti, buď znesnadněním, nebo finančním znevýhodněním jejich opravy. Zatímco v minulosti často stačila při poruše výrobku výměna jedné malé, laciné součástky, u současných výrobků jsou k opravám většinou nutné výměny velkých komplexních a samozřejmě i podstatně dražších částí, pokud jsou takové vůbec k dispozici. Takovýto přístup pak vede nezdědky k likvidaci těchto výrobků brzy po skončení záručních lhůt, z důvodu neopravitelnosti, nebo finanční nevýhodnosti opravy, a následně ke zbytečným nákupům výrobků nových.

¹ Odpad – Wikipedie. [online]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Odpad>

² Lidstvo produkuje stále víc odpadu, více se i recykluje - Novinky.cz. Novinky.cz – nejčtenější zprávy na českém internetu [online]. Copyright © 2003 [cit. 19.04.2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zahranicni/clanek/lidstvo-produkuje-stale-vic-odpadu-vice-se-i-recykluj> e-161489

Tyto předčasně vyřazené výrobky jsou pak v lepším případě částečně recyklovány, v horším případě končí na skládkách. Ohromným problémem je také produkce obalů, zvláště těch jednorázových, kterých je většina. O jak velký problém se jedná si můžeme uvědomit třeba při jejich likvidaci po skončení vánočních svátků v rodině.³ Pro některé firmy se obaly staly doslova mánií a jejich provedení věnují nezdědka více pozornosti, než kvalitě vlastních výrobků. Značná část zboží je distribuována v nákladných obalech nepřiměřené velikosti. V obchodních regálech můžeme běžně nalézt velké, pestrobarevné krabice, které uvnitř skrývají předměty podstatně menších rozměrů a nepříliš velké hodnoty. Cena těchto obalů tak nezdědka převyšuje hodnotu v nich uložených výrobků a tyto zbytečně honosné obaly pak opět končí většinou na skládkách, kde je navíc nutné vynakládat další prostředky na jejich likvidaci. V takto nastavených ekonomických modelech tak vzniká začarovaný kruh vyznačující se plýtváním surovinami a dalšími zdroji, jehož důsledkem je narušení křehké přírodní rovnováhy, zhoršování kvality životního prostředí a nárůst přírodních katastrof.

V průběhu těchto úvah jsem se postupně dostával do dalších oblastí působení lidí na planetu a tak jsem se nakonec dostal od odpadů k životnímu prostředí jako celku, protože jedno od druhého nelze jednoduše oddělit.

3 První kroky

Z předešlých nedokončených pokusů o vytvoření vlastní knihy jsem se již poučil, že si nejprve musím stanovit určité jasné cíle, meze a posloupnost kroků, které potom budu muset při tvorbě knihy dodržovat.

Prvním krokem bylo kompletní zpracování celé textové části knihy. Jelikož je životní prostředí oblastí o kterou jsem se do této doby hlouběji

³ Svátky konzumu a odpadu? Jak naložit s odpady po Vánocích | Průmyslová ekologie. Průmyslová ekologie Průmyslová ekologie [online]. Copyright © 2022 [cit. 19.04.2022]. Dostupné z: <https://www.prumyslovaekologie.cz/info/svatky-konzumu-odpadu-jak-nalozit-s-odpady-po-vanocich>

nezajímal, musel jsem si vyhledat příslušné informace. O tomto tématu existuje mnoho zajímavých materiálů a řada vědeckých studií. Jelikož bylo těch zdrojů opravdu hodně, rozhodl jsem se pro mou práci využít jen některé z nich, které mě mimořádně zaujaly. Jednalo se např. o knihy „*Život na naší planetě: Mé svědectví a vize pro budoucnost*“ od známého přírodovědce Davida Attenborougha, nebo „*Aplikovaná ekologie*“ od autorů Jana Frouze a Jaroslavy Frouzové. Dále také různé články na internetových serverech, které se touto problematikou zabývají. Zde jsem procházel zejména weby jako *national-geographic.cz*, *bbcearth.com*, *enviweb.cz*, *eea.europa.eu*, *opzp.cz*, *unep.org*. Po delší době, kterou jsem věnoval soustředování těchto informací, jejich třídění a kompletaci, jsem nakonec dospěl k finálnímu textu. V něm jsem danou problematiku zase poněkud zúžil a současně rozdělil do několika souborů, které jsem považoval za nejdůležitější a tyto okruhy jsem následně zpracoval do dílčích kapitol. Jejich obsahem je např. životní prostředí a dopady jeho změn na rostlinné a živočišné druhy, problematika odpadů, znečištění ovzduší, světové zásoby a využívání fosilních paliv, některé trendy v zemědělství a jiné. Pro představu dále uvádím několik částí textu z jednotlivých kapitol.

Odpady

Lidstvo v současnosti vyprodukuje dvě miliardy tun odpadů ročně a podle studie vědců z washingtonského institutu ve Worldwatch by jich mělo být již v roce 2025 až dvojnásobek. Z naší planety se tak stává jedno velké smetiště.

Potraviny

Třetina všeho vyprodukovaného jídla na světě se vyhodí nebo znehodnotí. Pokud by byly tyto potraviny využity, nasýtily by se jimi asi tři miliardy lidí. Přitom téměř miliarda lidí hladoví a každý den zemře hladem 30 000 lidí, z toho 18 000 dětí. Naproti tomu v Evropě připadá na jednoho člověka 96 až 115 kg vyhozeného jídla. V EU ročně vyhodíme potraviny v hodnotě neuvěřitelných 149 miliard eur. To je třikrát více, než rozpočet České republiky na jeden rok.

Vymírání druhů

Populace volně žijících zvířat se od roku 1970 zmenšily v průměru o dvě třetiny. Za hlavní příčiny se pokládá mýcení lesů kvůli zemědělství, nadměrný rybolov a obchod s divokými zvířaty. Vědci předpokládají, že během následujících dvaceti let vyhyne dalších více než 500 druhů suchozemských zvířat.

Plasty ve vodě

Každou minutu skončí ve světovém oceánu jedno nákladní auto plné plastového odpadu. Již nyní ho pluje v mořích přes čtvrt milionů tun a do poloviny 21. století bude v oceánech více plastů než ryb. Doba rozkladu plastů je přitom velmi dlouhá, rozklad jedné PET lahve trvá asi 450 let.

4 Vlastní tvorba knihy

Po zpracování textu jsem začal pracovat na vizuální stránce knihy. Autorské knihy mohou mít různé výtvarné formy a podoby. Já jsem se rozhodl pro klasickou knihu čtvercového formátu. Při vlastním řešení jsem se pak částečně inspiroval pracemi amerického grafického designéra Davida Carsona.

Na počátku jsem měl dojem, že mám pro tvorbu ilustrací málo materiálu a tak jsem se snažil ještě nějaký získat z dalších zdrojů. Uvažoval jsem tak, že tvorba koláží bude tím snadnější, čím víc výchozích materiálů budu mít. Nakonec jsem jich však sesbíral tolik, že jsem nevěděl, které využít dřív a tak jsem je musel opět roztřídit a zredukovat, což byl dost zdlouhavý proces. Nakonec se mi však podařilo vybrat to nejzajímavější, co jsem potřeboval pro moji následující tvorbu, viz *Obrázek 1, 2*. Původně jsem měl představu, že koláže vytvořím klasicky, tedy ručně pomocí nůžek a lepidla. Pak jsem si však uvědomil, že bych tímto procesem ztratil mnoho času, a tak jsem se rozhodl pro elektronické zpracování. Vybrané materiály v počtu asi 200 kusů jsem tedy vyfotografoval a naskenoval do PC, viz *Obrázek 3, 4*. Z nich jsem poté začal tvořit skici koláží k jednotlivým kapitolám knihy. K tomu jsem zvolil program Adobe Photoshop,

kam jsem si jednotlivé materiály nahrál a dále s nimi pracoval již výhradně zde. Myslím, že tento postup byl asi ten nejlepší, co jsem mohl zvolit. S tímto programem jsem mohl více experimentovat s naskenovanými texturami a materiály a plně využívat možností jejich překrývání, prolínání a přebarvování. Proces to byl sice dost zdlouhavý, ale na druhou stranu velmi zajímavý. Experimentování a využívání různých vymožeností Photoshopu bylo vzrušující. Ke všem kolážím jsem také přidal ještě krátký text, který jsem se snažil nějak kreativně do dané koláže zakomponovat. Třeba v kapitole pojednávající o vodě jsem text lehce zvlnil, což evokuje představu hry vlnek na vodní hladině, viz *Obrázek 5*. V kapitole o odpadech jsem zase nahustil text více k sobě a navodil tím dojem jakési hromady odpadu, viz *Obrázek 6*. Těmito postupy tak vznikly typografické koláže, které v knize plní úlohu důležité doprovodné informace. Celkem jsem vytvořil více než 50 takovýchto koláží, z nichž jsem většinu využil v knize a některé jsem si uložil pro případné další obdobné projekty.

Po vytvoření těchto koláží jsem v programu InDesign začal sestavovat finální podobu autorské knihy. Jak jsem již uvedl výše, rozhodl jsem se pro čtvercový formát, konkrétně pro rozměr 200 x 200 mm. Tento formát se mně jevil z důvodu převažujícího obsahu ilustrací a menšího rozsahu textu jako nejvhodnější. Většinu textu jsem zarovnával ke spodní, v některých případech i k vrchní straně stránky. Tímto způsobem jsem posílil dojem systematického rozmístění textu. Poté jsem k textům přidal záhlaví, kde se nachází stránkování a odkaz na danou kapitolu. Ke všem textům jsou připojené koláže a to tak, že na jedné straně je text a příslušná koláž vždy na protilehlé straně. Kromě toho jsem zařadil i několik samostatných koláží, bez textů viz *Obrázek 7, 8*. Pro sazbu jsem zvolil písmo Montserrat a jeho další řezy. Vybral jsem je z toho důvodu, že disponuje až 18 řezy písma. Mohl jsem je tedy využít i jako součást typografických koláží, čímž jsem docílil většího formálního ujednání obsahu knihy. Před vytvořením finální verze knihy jsem si ještě vytvořil a vytiskl její reálnou pracovní maketu, na které jsem si ověřil konečné vizuální sladění textů s kolážemi, viz *Obrázek 9, 10*.

Pro tisk jsem zvažoval několik druhů papíru. Nakonec jsem se rozhodl pro matný bílý recyklovaný papír s gramáží (140 g/m²), protože po vzájemném porovnání několika vytištěných stránek jsem měl dojem, že tato kombinace zvyšovala emocionální dojem z koláží. Finální kniha je poté vázána do vazby V2. Tuto vazbu jsem zvolil z důvodu tisku malého nákladu a počtu stran. Celkový rozsah výsledné publikace je 80 stran. V obrazové příloze poté přikládám na ukázkou již finální rozložení těchto stránek. Viz *Obrázek 11, 12, 13*.

5 Závěr

Tuto autorskou knihu jsem pojal jako jakýsi experiment, jehož hlavním cílem bylo nalezení možností využití odpadu v grafickém designu. Nejedná se samozřejmě o jeho zužitkování ve fyzikálním slova smyslu, ale o formu emocionálního působení na psychiku lidí, s cílem dosažení pozitivních změn jejich chování k naší mateřské planetě. K tomuto účelu jsem zvolil formu propojení specificky zaměřených koláží, vytvořených na bázi rozličných odpadů, s kratšími texty popisujícími různé oblasti vlivu člověka na životní prostředí. Skutečnosti uvedené v knize by měly být mementem připomínajícím, že surovinové zdroje planety nejsou nevyčerpatelné a že životní prostředí není nezničitelné. Jedná se o skutečně velký a naléhavý problém, k jehož řešení se lidstvu nabízejí pouze dvě cesty. Jedna z nich zabezpečující trvale udržitelný rozvoj a druhá vedoucí do míst, odkud již není návratu.

Nové informace, získané v souvislosti s tvorbou knihy, se u mne projevíly také ve změně mého osobního přístupu k životnímu prostředí, který je nyní zodpovědnější a šetrnější, než tomu bylo dosud.

Proces tvorby knihy však měl především velký význam pro můj profesní rozvoj, protože jsem byl nucen nejen hlouběji prostudovat, ale následně i zvládnout některé výtvarné techniky, se kterými bych se možná jinak nesešel, anebo pouze okrajově.

6 Resumé

I took this author's book as an experiment. The main goal of the book was to find ways to use waste in graphic design. This is not, of course, its use in the physical sense, but in a form of emotional action on the human psyche, in order to achieve positive changes in their behavior towards our mother planet. For this purpose, I chose the form of connecting specifically focused collages, created on the basis of various wastes, with shorter texts which describe various areas of human impact on the environment. The facts in the book should be a reminder that the planet's raw materials are not inexhaustible and that the environment is not indestructible. This is a really big and urgent problem that humanity has only two ways to solve the issue of destruction of the planet. One of them is ensuring sustainable development and the other is leading to places from which there is no return.

The new information gained in connection with the creation of the book has also resulted in a change in my personal approach to the environment, which is now more responsible and environmentally friendly than before.

However, the process of creating a book was especially important for my professional development, because I was forced not only to study more deeply, but also to master some art techniques that I might not have encountered before, not even marginally.

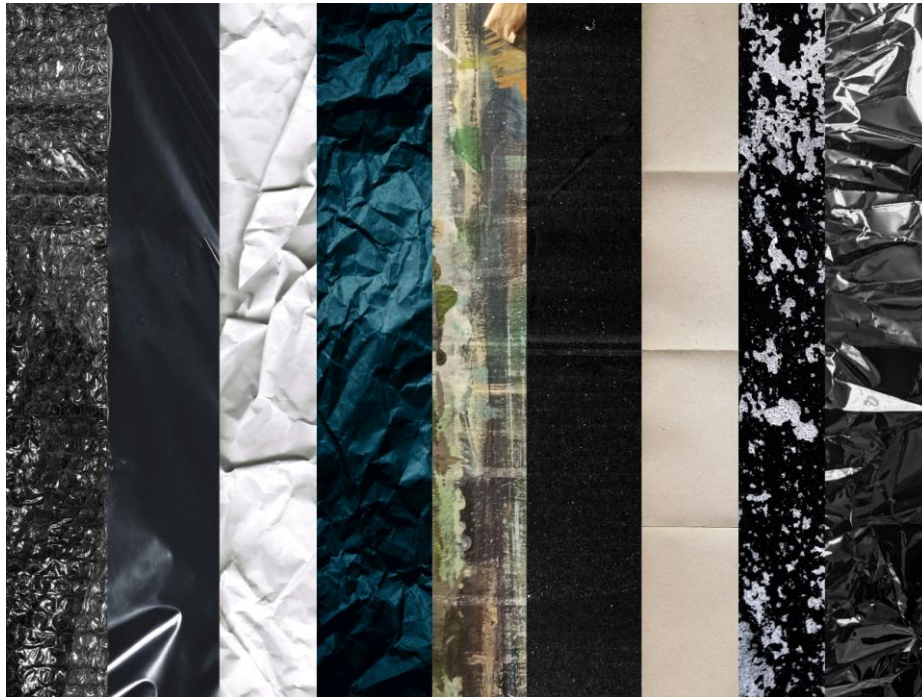
7 Obrazová příloha

Obrázek 1 – odpad (vlastní fotografie)

Obrázek 2 – odpad (vlastní fotografie)

Obrázek 3 – naskenované materiály (vlastní fotografie)

Obrázek 4 – naskenované materiály (vlastní fotografie)

Obrázek 5 – ukázka zpracované koláže (vlastní fotografie)

Obrázek 6 – ukázka zpracované koláže (vlastní fotografie)

Obrázek 7 - ukázka zpracované koláže (vlastní fotografie)

Obrázek 8 - ukázka zpracované koláže (vlastní fotografie)

Obrázek 9 – ukázka makety knihy (vlastní fotografie)

Obrázek 10 - ukázka makety knihy (vlastní fotografie)

Obrázek 11 – finální rozložení stránek (vlastní fotografie)

Obrázek 12 - finální rozložení stránek (vlastní fotografie)

Obrázek 13 - finální rozložení stránek (vlastní fotografie)

8 Seznam použité literatury

ATTENBOROUGH, David a Jonnie HUGHES. Život na naší planetě: mé svědectví a vize pro budoucnost. Přeložil Jiří PETRŮ. Praha: Práh, 2021. ISBN 978-80-7252-884-4.

FROUZ, Jan a Jaroslava FROUZOVÁ. Aplikovaná ekologie. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4577-3.

9 Seznam internetových zdrojů

National Geographic. National Geographic [online]. Copyright © [cit. 15.04.2022]. Dostupné z: <https://www.national-geographic.cz/>

BBC Earth | Home. BBC Earth | Home [online]. Copyright © 1996. [cit. 17.04.2022]. Dostupné z: <https://www.bbcearth.com/>

EnviWeb.cz - zpravodajství o životním prostředí, profesní ekologie, odborné akce. EnviWeb.cz - zpravodajství o životním prostředí, profesní ekologie, odborné akce [online]. Copyright © 1999 [cit. 17.04.2022]. Dostupné z: <https://www.enviweb.cz/>

UNEP - UN Environment Programme. UNEP - UN Environment Programme [online]. Copyright © UNEP [cit. 19.04.2022]. Dostupné z: <https://www.unep.org/>

Worldometer - Světová statistika v reálném čase. Worldometer - real time world statistics [online]. Copyright © Copyright Worldometers.info [cit. 19.04.2022]. Dostupné z: <https://www.worldometers.info/cz/>

Úvodní stránka - Ministerstvo životního prostředí. Úvodní stránka - Ministerstvo životního prostředí [online]. Copyright © 2008 [cit. 20.04.2022]. Dostupné z: <https://www.mzp.cz/>

Životní prostředí – Wikipedie. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%BDivotn%C3%AD_prost%C5%99ed%C3%AD

Wikipedie, otevřená encyklopedie. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana